

گزارش مامور بلند پایه سیا از کودتای ۲۸ مرداد

۲۶ مرداد ۱۳۹۴ ساعت ۱۸:۲۸

پس از کودتا دکتر «دونالد. ن. ویلبر» از مأموران بلندپایه سیا، که در طراحی و اجرای کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نقش مهمی داشت و از جزئیات آن اقدام تبه‌کارانه آگاهی داشت، گزارشی از فراین اجرای کودتا تهیه کرد و در اختیار مقامات امریکا قرار داد.

طی چند ماهه پس از کودتا دکتر «دونالد. ن. ویلبر» از مأموران بلندپایه سیا، که در طراحی و اجرای کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نقش مهمی داشت و از جزئیات آن اقدام تبه‌کارانه آگاهی تمام و کمالی داشت، گزارشی از فرایند طراحی و اجرای کودتا تهیه و در اختیار مقامات سیاسی - اطلاعاتی دولت امریکا قرار داد تا بتوانند برای عملیاتهای مشابه (در آینده) از آن بهره‌برداری کنند.

دونالد ویلبر فرایند نهایی شدن طرح کودتا علیه دولت دکتر محمد مصدق را چنین تشریح کرده است: هنگامی که مسلم شد بر سر کار ماندن دولت مصدق به سود دولت آمریکا نیست و سازمان سیا نیز توسط وزیر امور خارجه در مارس ۱۹۵۳ (اسفند ۱۳۳۱ تا فروردین ۱۳۳۲) از تصمیم دولت آمریکا پیرامون این موضوع آگاه شد، این سازمان مبادرت به ترسیم برنامه‌ای کرد که به یاری آن اهداف یاد شده می‌توانست به وسیله اقدام پنهانی، محقق شود.

برآوردی تحت عنوان «عوامل مربوط به سرنگونی مصدق» در ۱۶ آوریل ۱۹۵۳ (۲۷ فروردین ۱۳۳۲) انجام شد.

در این طرح مشخص شد که سرنگونی مصدق از طریق اقدامی مخفیانه امکان‌پذیر خواهد بود.

در آوریل تصمیم بر آن شد که سیا باید با هماهنگی و هم‌نواپی سرویس سری اطلاعات بریتانیا عملیات پیش‌بینی‌شده را راهبری نماید.

در پایان آوریل (اوایل اردیبهشت ۱۳۳۲) قرار شد که مقامات سیا و سرویس اطلاعاتی بریتانیا در قبرس برنامه را ترسیم کنند و برای تأیید نهایی، به مرکز فرماندهی سیا و سرویس مزبور و نیز به وزارتخانه‌های امور خارجه ایالات متحده و بریتانیا تسلیم کردند.

در تاریخ ۳ ژوئن ۱۹۵۳ (۱۳ خرداد ۱۳۳۲) سفیر ایالات متحده در ایران، «لوی وسلی هندرسون» به کشور خویش بازگشت و در

آن جا همه اهداف و آرمان‌های یادشده و نیز قصد سیا در طراحی شیوه‌ای مخفیانه جهت رسیدن به این اهداف، به او تفهیم شد.

در روز ۱۰ ژوئن ۱۹۵۳ (۲۰ خرداد ۱۳۳۲) برنامه تکمیل شد و در این روز آقای «کرمیت روزولت»، رییس بخش خاور نزدیک و آفریقای سازمان سیا (که حامل دیدگاه‌های وزارت امور خارجه، سیا و سفیر ایالات متحده، آقای هندرسون بود)، آقای «راجر گویران»، فرمانده پایگاه سیا در ایران و دو مقام طراح سازمان سیا برای گفت‌وگو در مورد برنامه، در بیروت گرد هم آمدند. پیشنهاد عملیات با اندک دگرگونی‌هایی در ۱۴ ژوئن ۱۹۵۳ (۲۴ خرداد ۱۳۳۲) به سرویس اطلاعاتی بریتانیا ارایه شد.

در روز ۱۹ ژوئن ۱۹۵۳ (۲۹ خرداد ۱۳۳۲) برنامه نهایی عملیات که از سوی آقای روزولت به نمایندگی سیا و نیز از سوی سرویس اطلاعاتی بریتانیا در لندن پذیرفته شده بود، در واشنگتن به وزارت امور خارجه، آقای «آلن و. دالس»، رئیس سیا و به آقای هندرسون و نیز هم‌زمان به وسیله سرویس اطلاعاتی بریتانیا جهت تأیید به وزارت امور خارجه آن کشور ارائه شد. ایالات متحده و بریتانیا اجرای برنامه تی. پی. آژاکس را مجاز شمردند.

«دونالد. ن. ویلبر» درباره تمهید مقدمات مجرا ساختن طرح کودتا توسط عوامل کودتا در ایران و خارج از ایران، چنین توضیح می‌دهد: ایالات متحده و بریتانیا، اجرای برنامه تی. پی. آژاکس [نام رمزی که به عملیات کودتا داده شده بود] را مجاز شمردند و رئیس سیا موافقت رئیس جمهور ایالات متحده را به دست آورد.

سرویس اطلاعاتی بریتانیا با هماهنگی رئیس سیا و آقای هندرسون پیشنهاد کرد که آقای روزولت فرماندهی مراحل نهایی عملیات را در تهران برعهده بگیرد.

وزارت امور خارجه تصمیم گرفت که بهتر است آقای هندرسون بازگشت خود را به تهران از مذاکرات واشنگتن تا پایان عملیات به تأخیر اندازد.

تمهیدات مشترکی با سرویس اطلاعاتی بریتانیا در نظر گرفته شد بدین گونه که ارتباط عملیاتی از قبرس که دو مقام سیا به طور موقت در آن مستقر شده بودند راهبری، و عملیات از سوی واشنگتن پشتیبانی شود.

تجهیزات سیا نیز امکان ارتباط سه جانبه فوری میان تهران، قبرس و واشنگتن را فراهم می‌کرد. زمان آغاز عملیات نیمه اوت (اواخر مرداد ۱۳۳۲) تعیین شد.

در ایران، عوامل تبلیغاتی سیا و سرویس اطلاعاتی بریتانیا می‌بایست یک تلاش گسترده و روزافزون تبلیغاتی را از طریق مطبوعات تهران راهبری می‌کردند تا به هر ترتیب ممکن، موجبات تضعیف دولت مصدق را فراهم آورند.

در ایالات متحده، مقامهای بلندپایه آمریکایی می‌بایست اظهارنظرهایی رسمی ارائه می‌دادند تا مصدق از هرگونه کمک اقتصادی دولت آمریکا، قطع امید کند و عموم ایرانیان هواخواه اسطوره مصدق را که می‌پنداشتند ایالات متحده از رژیم اوپشتیبانی می‌کند، از اشتباه در آورند.

سرلشکر فضل‌الله زاهدی، عضو پیشین کابینه مصدق، به عنوان شایسته‌ترین جایگزین نخست‌وزیر انتخاب شد؛ زیرا او تنها فرد توانمندی بود که همواره و آشکارا با مصدق مخالفت می‌کرد و هواخواهانی داشت.

سازمان سیا می‌بایست با او تماس برقرار می‌کرد تا او را از عملیات و هدف سازمان در انتصاب او به عنوان نخست‌وزیر جدید آگاه نماید.

زاهدی می‌بایست یک هیأت نظامی پیشنهاد می‌کرد که سازمان سیا با یاری آن جزئیات برنامه عملیاتی را طراحی کند. از آغاز، همکاری شاه به‌عنوان بخشی اساسی از برنامه مورد توجه قرار گرفت.

همکاری او مهم بود تا از این رهگذر، اقدام مورد نیاز پادگان‌های نظامی تهران تضمین و جایگزینی یک نخست‌وزیر جدید قانونی [جلوه داده] شود.

ویلیز از نقش قابل توجه اشرف پهلوی و ژنرال شوارتسکف آمریکایی، فرمانده سابق ژاندارمری ایران، در پیشبرد مقاصد کودتاچیان سخن به میان آورده و از تلاش‌های گسترده مأموران سیا برای همراهی افسران ارتش با طرح کودتا یاد می‌کند و نیز همزمان، به موضع‌گیری‌های خصمانه رییس جمهور و سایر مقامات آمریکایی علیه دولت مصدق و نگرانی شدید آنان از خطر سقوط ایران به دامان کمونیسم می‌پردازد، که همه آن اقدامات و موضع‌گیری‌ها در هماهنگی با طراحان و مجریان کودتای در دست اقدام در ایران صورت عملی به خود می‌گرفت.

«دونالد. ن. ویلیز»، مأمور بلندپایه سیا و از طراحان کودتا علیه دولت دکتر محمد مصدق، ضمن اشاره به کودتای ناموفق ۲۵ مرداد ۱۳۳۲ از تلاش مأموران سیا و MIA و عوامل ایرانی آنان برای تداوم طرح در دست انجام سخن به میان می‌آورد: در اوایل بعدازظهر ۱۷ اوت ۱۹۵۳ (۲۶ مرداد ۱۳۳۲)، «هندرسون» [سفیر آمریکا] به تهران بازگشت.

سرلشکر زاهدی در یک مصاحبه مطبوعاتی مخفی - که سیا ترتیب داد و نیز امکانات چاپ و نشر پنهانی این سازمان - به ایرانیان اعلام کرد که او قانوناً نخست‌وزیر است و مصدق کودتایی غیرقانونی را علیه او به راه انداخته است.

عوامل سیا شمار فراوانی رونوشت از فرمان‌های متضمن انتصاب زاهدی و برکناری مصدق، انتشار دادند.

سفیر ایالات متحده در بغداد، «برتون. وای. بری»، با شاه تماس گرفت و اظهار کرد که او مطمئن است که شاه با وجود شرایط نامساعد آن هنگام به زودی به ایران باز خواهد گشت.

هنگامی که شاه از بغداد به رم پرواز نمود، در آن جا نیز با او ارتباط برقرار شد. آقای روزولت و پایگاه سیا در تهران پیوسته گزارش می‌دادند که پیروزی ظاهری مصدق، نکته‌ای انحرافی بیش نیست، زیرا نشانه‌های محکمی دال بر وفاداری ارتش به شاه وجود دارد و احتمال تغییر جهت مناسب در اوضاع، امری شدنی است.

پایگاه سیا پافشاری بیشتری به وزارتخانه‌های امور خارجه ایالات متحده و بریتانیا می‌کرد که حداکثر تلاش خود را به کار بندند تا شاه را متقاعد به اظهارنظرهایی عمومی متضمن تشویق ارتش و مردم به روگردانی از مصدق و پذیرش نخست‌وزیری زاهدی کنند. اقدامات سیاسی پایگاه سیا نیز به برپا شدن تظاهرات در هواداری از شاه کمک کرد.

ارتش خیلی زود به جنبش هواداری از شاه پیوست و تا ظهر آن روز روشن بود که گروه‌های خیابانی هوادار شاه و نیز واحدهای ارتش، کنترل تهران و برخی از شهرستان‌ها را در اختیار گرفته‌اند.

از این رو اوضاع به گونه‌ای بود که برنامه نظامی یاد شده می‌توانست اجرا شود. با اشاره پایگاه سیا، زاهدی از اختفا بیرون آمد تا رهبری جنبش را در دست گیرد.

او اول بار از رادیو تهران سخن گفت و اعلام کرد که دولت از آن اوست. سپس دفاتر ارتش اشغال، خانه مصدق تخریب، و سیاستمداران و افسران هواخواه او دستگیر گشتند.

تا پایان ۱۹ اوت (۲۸ مرداد)، کشور در دست نخست‌وزیر جدید، زاهدی، بود و اعضای دولت مصدق یا مخفی یا در زندان بودند. شاه اندکی بعد به ایران بازگشت. برای یاری رساندن به زاهدی که اینک نیاز مبرمی به کمکهای مالی داشت تا حقوق ماهانه کارمندان دولت را پرداخت کند، سیا مخفیانه، پیش از آن که کمکهای هنگفت و گسترده ایالات متحده برسد، طی دو روز پس از روی کار آمدن زاهدی، مبلغ پنج میلیون دلار در اختیار او قرار داد. ۱

منابع:

موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

۱. محمدعلی موحد، گفته‌ها و ناگفته‌ها: تحلیلی از گزارش عملیات پنهانی سیا در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ (تعلیق‌های بر کتاب

خواب آشفته نفت؛ دکتر محمد مصدق و نهضت ملی ایران، چاپ اول، تهران، نشر کارنامه، ۱۳۷۹؛

۲. اسرار کودتای ۲۸ مرداد: شرح عملیات چکمه (آجاکس) از خاطرات سی. ام. وودهاوس یک مقام بلندپایه انگلیسی، ترجمه نظام‌الدین دربندی، تهران، نشر راهنما، ۱۳۶۴؛ عبدالله شهبازی، کودتای بیست و هشت مرداد: چند گزارش مستند، چاپ اول، تهران، روایت فتح، ۱۳۸۷؛ ۴. غلامرضا وطن‌دوست (با همکاری حسن زنگنه و رضا دهدشتی)، اسناد سازمان سیا درباره کودتای ۲۸ مرداد و سرنگونی دکتر مصدق، با مقدمه همایون کاتوزیان، چاپ اول، تهران، رسا،

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۳۱۲۶۳/مرداد-۲۸-کودتای-سیا-پایه-بلند-مامور-گزارش>